

Д.М. Алексенка

ВОБРАЗЫ-СИМВАЛЫ МЕСЯЦА І ЗОРАК У БЕЛАРУСКІХ ВАЛАЧОБНЫХ ПЕСНЯХ

ОБРАЗЫ-СИМВОЛЫ ЛУНЫ И ЗВЕЗД В БЕЛОРУССКИХ ВОЛОЧЕБНЫХ ПЕСНЯХ THE IMAGES OF THE MOON AND THE STARS IN THE BELARUSIAN «TRUDGING SONGS»

В статье рассматриваются образы-символы луны и звезд в белорусских волочебных песнях. На основе анализа поэтических текстов песен установлено, что половозрастные, социальные характеристики адресатов поздравлений обуславливают функциональное своеобразие образов небесных объектов в волочебных песнях.

Ключевые слова: Пасха, волочебные песни, образы-символы небесных объектов, календарный цикл.

The paper considers the images of the Moon and the stars in the Belarussian «trudging songs». The analysis of the poetic texts of the songs has shown that age-sex, social characteristics of the addressees determine the functional originality of the images of the celestial objects in the «trudging songs».

Keywords: Easter, volochebnye pesni «trudging songs», images of the celestial bodies, calendar cycle.

ГНУ «Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси», Минск, Беларусь

Валачобныя песні разам з іншымі жанрамі каляндарна-абрадавых песень адносяцца да буйных здабыткаў беларускай традыцыйнай культуры і ў многім прадвызначаюць яе этнічную спецыфіку, нацыянальную адметнасць і непаўторнасць. Арганічнае перапляценне міфалагічных і хрысціянскіх вобразаў, своеасабліваць паэтычнай стылістыкі тэкстаў адметна вылучаюць гэтыя песні сярод іншых песенных жанраў каляндарна-абрадавага цыкла.

У дадзеным артыкуле звернемся да разгляду вобразаў-сімвалаў месяца, зорак, якія адносяцца да найбольш яркіх і выразна паэтычных вобразаў валачобнай фальклорнай традыцыі беларусаў.

Валачобныя песні былі прымеркаваны да пачатку вясны – аднаго з ключавых момантаў года, з якім у народнай культуры звязаны новы перыяд каляндарнага аграрнага цыкла. Гэтыя песні спяваліся гаспадару і ўсім членам сям’і ў час велікодных абходаў двароў спецыяльнымі групамі спевакоў – валачобнікамі. Абрадавы сэнс выканання песень, як адзначаюць даследчыкі, заключаўся ў пажаданні земляробу перад пачаткам вясенне-палявых работ плёну ў яго працоўнай дзейнасці, прыбытку ў гаспадарцы, а таксама шчаслівай долі ўсім членам сям’і. У аснове народных уяўленняў ляжала вера ў магічную сілу слова, «калі шчодрым зычэннем можна наблізіць чаканае, мару да рэчаіснасці» [3, с. 223].

Адзначым, што большая частка валачобных песень з’яўляецца персанальна арыентаванай, яна адрасавана канкрэтным асобам сямейна-родавай іерархіі: гаспадару, гаспадыні, дзяўчыне (незамужняй дачцы гаспадара), хлопцу (нежанатаму сыну гаспадара), бабцы. Як паказвае аналіз валачобнага фальклорна-песеннага матэрыялу, вобразы-сімвалы месяца і зорак у пераважнай большасці выпадкаў сустракаюцца ў песнях, звернутых да гаспадара і яго дзяцей – незамужняй дачкі, нежанатага сына.

Песні, адрасаваныя гаспадару, найбольш поўна і выразна выяўляюць земляробчую сутнасць валачобнай паэзіі. Адным з тыповых матываў у рэпертуары песенных зычэнняў гаспадару з’яўляецца матыву багатага ўраджаю, казаннага плёну на ніве. Даволі прадуктыўным прыёмам пры тэкставай рэалізацыі гэтага матыву можна лічыць параўнальныя звароты з формулай множнасці, якая выкарыстоўвае вобраз зорнага неба: «*Часцей-гусцей зорак на небе, / Часцей зорак копак на ніве*» [1, с. 100]; «*А густа-густа на небе звёздаў, / А яшчэ гусцей на ніве снапоў*» [1, с. 157]. У валачобных

песнях праз выкарыстанне вобразных паралеляў касмічнай семантыкі дасягаецца эфект своеасаблівага заклёна на ўраджай: «Часть-густы на небе звёзды, / Часцей-густей у слаўнага мужа, / У слаўнага мужа ды ў полі снапы, / У слаўнага мужа пана Петрычка, / Шырок-высок на небе месяц, / Шырэй-вышэй у слаўнага мужа сцязі» [1, с. 157]. Аб магічна-абрадавай аснове валачобнай паэзіі можа сведчыць і выразна заклінальная інтанацыя паасобных песень з матывам зорнага неба: «Ой, як многа да на небе зорак. / Зарадзі ж, божа, да на ніве копак» [1, с. 157]. «Да ўрадзі, божа, ядроно жыта! / Ядро з ядро, снапок з піражок, / Снапок з піражок, а зярыятка з арэшкі, / У полі капамі, а ў гумне стагамі, / Штоб так густа, як на небе звёзды, / Яр і пшаніцу, ўсякую пшаніцу» [1, с. 183]. Адметна, што паводле адной з прыкмет, звязанай з валачобнай ноччу, «яснае надвор'е, зорная ціхая ноч у час прыходу валачобнікаў – пэўны знак таго, што вясна і лета будуць спрыяльнымі для земляроба, ураджай будзе добры, асабліва ўдала пройдзе сенакос» [2, с. 12].

У валачобных песнях, адрасаваных дзецям гаспадара – незамужняй дачцы, нежанатаму сыну, у параўнанні з гаспадарскімі песнямі іншы акцэнт пры выкарыстанні вобразаў нябесных аб'ектаў. Тэма будучага шлюбу выступае тут на першы план. Пры гэтым рэпертуар зычэнняў маладой дзяўчыне-нявесце, акрамя вясельнай сімволікі, уключае велічаныя, уклінае прыгажосці. Каб перадаць прывабнасць, чароўнасць прыгажосці дачкі гаспадара, яе светлы воблік валачобная паэзія звяртаецца да вобраза зоркі: «Ясна-красна ды на небе зорка, / Ясна-красна ды дзевачка ў мамкі, / Па сенечках ходзіць – ды сепнечкі ззяюць, / Перад ёю хлопцы шапкі здымаюць» [1, с. 340]. Асабліва выразна велічаныя маладой сродкамі астранальнага кода дэманструе наступная песня: «Ў цэркаўку пашла – цэркаўка сіяець. / Вокала яе людзі да дзівілісь, / Адчаго ж гэта цэркаўка сіяець. / Аль ад месяца, аль ад сонца, / Аль ад маладой нашай Марыйкі? / А не ад месяца, не ад сонца, / Ад маладой нашай Марыйкі» [1, с. 346]. У гэтай сувязі цікавае меркаванне А. А. Патабні, які тлумачыў устойлівае ўжыванне ў песнях сонца, месяца, зорак як сімвалаў прыгажосці на аснове моўных дадзеных: «паняціць грэць – гарэць і свяціць у паходжанні тоесныя: сrb. *grijati*, мlr. *grjaty* аб'ядноўваюць у сабе значэнні свяціць і грэць – гарэць; тое ж можам дапускаць не толькі ў мlr. *гарный*, прыгожы, але і ў харутан. *zali, gorsi*, прыгожы» [4, с. 307].

Матывы велічання характэрны і для песень, звернутых да сына гаспадара. Пры ўслаўленні, велічанні маладога хлопца валачобная песня важнае месца адводзіць апісанню яго адзення. У паэтычнай абмалёўцы вопраткі, якая вылучаецца незвычайнай прыгажосцю, дасканаласцю, валачобная паэзія звяртаецца да вобразаў свяцілаў: «Як увайшоў ён у стаенку, / На ім шпоры зазвінелі, / На ім сукні зашасцелі, / На ім шапка, як [месяц], ззяіць, / На ім паясок, як зоры, свеціць» [1, с. 394].

Значную колькасць сюжэтаў валачобных песень, адрасаваных хлопцу, утварае тэма-матыў «малойчык едзе па дзевачку». У распрацоўцы гэтай тэмы важную ролю адыгрывае вобраз каня. Прыкладзем урывак з песні на сюжэт «малойцу шкада цудадзейнага каня»: «– Вот не жаль жа мне семсот коней, / Вот жаль жа мне аднаго каня. / З яго рота цякло злата, / Ён капыцікам камень разбівае, / Ён хвосцікам вулку падмятае, / Ён вушкімі неба падпірае, / Ён вочкамі зорачкі шчытае, / Ён Андрэйку паненку шукае» [1, с. 386]. Як бачым, велікодная традыцыя велічання не можа абыйсціся без гіпербалізацыі вартасцей каня – пастаяннага спадарожніка маладога, надзейнага памочніка ва ўсіх яго справах. А. С. Ліс слухна падкрэслівае, што «конь валачобнай песні проста з міфа. Мала таго, што „з яго рота цякло злата“, апатэызавана яго стройнасць, узнісласць („ён вушкімі неба падпірае“) аж да фізічнага адчування лёгкага, з узнятай галавой грацыёзнага бегу: „ён вочкамі зорачкі шчытае“» [2, с. 153].

Такім чынам, валачобныя песні, якія амаль не маюць аналагаў у фальклору суседніх славянскіх народаў, па меры пераасэнсавання сваёй зыходнай абрадавай функцыі набывалі вітальна-віншавальную скіраванасць, атрымлівалі канкрэтна-вобразнае нагаўненне. Праз вобразы касмічнага парадку – месяца, зорак – у песнях выразна выяўляецца эстэтычны аспект беларускай валачобнай традыцыі, ствараецца адметная атмасфера душэўнасці, дабрыві, зычлівасці, тым самым адлюстроўваючы дамінатныя рысы нацыянальнага менталітэту.

Літаратура

1. Валачобныя песні / склад. Г. А. Баргашэвіч, Л. М. Салавей. Мінск, 1980.
2. Ліс А. С. Валачобныя песні. Мінск, 1989.
3. Ліс А. С., Мажэйка З. Я. Валачобныя песні // Беларускі фальклор: энцыкл.: у 2 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. Мінск, 2005. Т. 1.
4. Потебня А. А. Слово и миф / сост., подгот. текста и прим. А. Л. Топорова. М., 1989.